

ग्रंथालय संचालनालय व अधिनस्त कार्यालयांचे
आधुनिकीकरण व ई-ग्रंथालयांमध्ये रुपांतरीत
करणे योजनेस प्रशासकीय मान्यता देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
शासन निर्णय क्र मराग्रं २५१७/प्र.क्र.१०/२०१६/साशि ५
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक: ८ मार्च, २०१७

- वाचा :-** १) शासन निर्णय क्र : मराग्र २००९/(प्र.क्र.३०९/०९)/साशि ५, दि. ५ जून, २०१०.
२) शासन निर्णय क्र : मराग्र २०११/(प्र.क्र.२५/११)/साशि ५, दि. २९ ऑक्टोबर, २०१२.
३) शासन निर्णय क्र : मराग्र २०११/(प्र. क्र. १४४/११)/साशि ५, दि. १९ सप्टेंबर, २०१३.
४) शासन निर्णय क्र : मराग्र २०१२/(प्र.क्र.२५३/१३)/साशि ५, दि. ७ जून, २०१४.
५) शासन निर्णय क्र : मराग्र २५११/(प्र.क्र.२३५/१५)/साशि ५, दि. १९ जानेवारी, २०१६.
६) ग्रंथालय संचालनालयाचे पत्र क्र. ३४/ई-ग्रंथालय/२०१६-१७/९१५, दि. ०५ मे, २०१६.

प्रस्तावना:-

ग्रंथालय संचालनालय व त्या अंतर्गत असलेल्या सर्व शासकीय ग्रंथालयातील संपूर्ण कामकाजाचे व कार्यालयांचे संगणकीकरण करण्याचा निर्णय संदर्भ क्र. १ येथील शासन निर्णयानुसार घेण्यात आला होता. तसेच शासकीय जिल्हा ग्रंथालयांची उपकेंद्र/डिजिटल उपकेंद्र स्थापन करण्यासाठीचे निकष व त्यांची कार्यपद्धती संदर्भ क्र २ येथील शासन निर्णयानुसार निश्चित करण्यात आली आहे. तथापि, संदर्भ क्र. ४ येथील शासन निर्णयात नमूद केल्याप्रमाणे मा. मंत्रीमंडळाने दि. २/६/२०१४ रोजी राज्यातील सर्व शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालये ई-ग्रंथालयामध्ये रुपांतरीत करण्याबाबतचा निर्णय घेतला आहे.

महाराष्ट्र विधीमंडळाचे सन २०१६-१७ च्या अर्थसंकल्पीय भाषणामध्ये मा. मंत्री ,वित्त, नियोजन व वने यांनी आजच्या संगणक युगाचे सामर्थ्य ओळखून राज्यातील सर्व शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालये ई - ग्रंथालयामध्ये रुपांतरीत करण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्यानुसार या योजनेस प्रशासकीय मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासननिर्णय-

ग्रंथालय संचालनालय व अधिनस्त कार्यालयांचे आधुनिकीकरण व ई -ग्रंथालयांमध्ये रुपांतरीत करणे या योजनेस प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

ग्रंथालय संचालनालय व अधिनस्त कार्यालयांचे आधुनिकीकरण व ई-ग्रंथालयांमध्ये रुपांतरीत करण्यासाठी खालीलप्रमाणे समिती गठीत करण्यात येत आहे. सदर समिती ई-ग्रंथालय रुपांतरित करण्याच्या अनुषंगाने शासनास शास्त्रोक्त पद्धतीने मार्गदर्शन करेल.

अनु क्र.	पदसिद्ध सदस्य	पद
१	मा. प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय	अध्यक्ष
२.	सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान विभाग, मंत्रालय	सदस्य
३.	NIC (ग्रंथालये) संशोधन अधिकारी तसेच (ई- ग्रंथालय) समन्वयक, महाराष्ट्र राज्य	सदस्य
४.	के.पी.एम.जी. संस्थेचा प्रतिनिधी	सदस्य
५.	उपसचिव (ग्रंथालये) उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय	सदस्य
६.	ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	सदस्य सचिव

सदर समितीमधील अशासकीय सदस्यांना प्रवासभत्ता शासनाच्या प्रचलित नियमांनुसार देय राहील.

या योजनेअंतर्गत सर्व माहिती स्रोत संगणकामध्ये साठवून (Storage) ठेवण्यात येईल आणि ग्रंथोपार्जन (Acquisition), संग्रह (Storage), जतन व संवर्धन (Preservation & Conservation), पुनर्प्राप्ती (Retrieval), उपलब्धता (Availability) आणि प्रदर्शन (Access) इ. कामे ईलेक्ट्रॉनिक किंवा डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने करण्यात येतील. या ग्रंथालयाच्या ठिकाणी साहित्यसंग्रह हा डिजिटल स्वरूपात (Format) साठविलेला असेल व इंटरनेट तंत्रज्ञानाच्या आधारे तो वापरण्यात येईल. या योजनेअंतर्गत ग्रंथालयामध्ये इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील वाचनसाहित्य संग्रहाचे शास्त्रीय पद्धतीने व्यवस्थापन केले जाईल.

❖ ई-ग्रंथालय रचना व कार्यपद्धती :-

ई-ग्रंथालयाची रचना खालीलप्रमाणे राहिल.

- ग्रंथालय नेटवर्क (संगणक, प्रिंटर, स्कॅनर्स, सर्व्हर, इंटरनेट इ.)
- ग्रंथालय संचालनालयाची एम.आय.एस. प्रणाली अद्यावत करणे व शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालयाचे अनुषंगिक कामकाज ऑनलाईन करणे.
- केंद्र शासन पुरस्कृत (NIC) ग्रंथालय आज्ञावली (e Granthalaya- webbased) राज्यस्तरावर प्रस्थापित करणे.
- IPR चे पालन करून स्कॅनरच्या सहाय्याने परावर्तित छापील मजकूर, प्रतिमा, फोटोग्राफ, डिजिटल ध्वनीमुद्रित प्रकार, Video इ. प्रकारचे साहित्य वापरण्याची सोय (Digital Access).
- ऑनलाईन माहितीस्रोत (Online Database) व सी.डी.रॉम/डी.व्ही.डी स्वरूपातील माहितीस्रोत, ज्यात मल्टिमिडीया व इंटरॅक्टिव्ह व्हिडिओ तंत्रज्ञानाचा सहभाग, पूर्ण डिजिटल स्वरूपातील ग्रंथ (E-book, e-journals, e-databases, e-encyclopedia or multimedia encyclopedia) किंवा तत्सम साहित्यप्रकार.

ग्रंथालय संचालनालयांतर्गत “अंकिय संसाधने विकास कक्ष” (Digital Resources Development Cell) ची स्थापना खालीलप्रमाणे करण्यात येईल.

अ.क्र.	पदसिद्ध सदस्य	पद
१	ग्रंथालय संचालक	अध्यक्ष
२	ग्रंथपाल, राज्य मध्यवर्ती ग्रंथालय	सदस्य
३	अ) डॉ. नाना शेवाळे, ग्रंथपाल, गोखले इन्स्टिट्यूट ऑफ पॉलीटिक्स अँड इकॉनॉमिक्स, पुणे ब) ग्रंथालय आणि माहिती व संप्रेषक तंत्रज्ञान तज्ञ - श्री. अजय कांबळे, ग्रंथपाल, वर्तक महाविद्यालय, वसईरोड (पश्चिम) जि. पालघर	निमंत्रित सदस्य (ग्रंथालय संगणकीकरणाचा विशेष अनुभव)
४	हस्तलिखित अधिकारी	सदस्य सचिव

या कक्षामार्फत ई-ग्रंथालय प्रणालीची नियंत्रण, विकास, अद्यावतीकरण तसेच याकरीता लागणारी माहिती, तंत्रज्ञान, कौशल्य प्राप्त मनुष्यबळाची निवड करण्यात येईल. शासकीय ग्रंथालयांचे ई-ग्रंथालयमध्ये रुपांतर करण्यासाठी उपरोक्त आवश्यक लागणारे साहित्य (Infrastructure), ई-वाचनसाहित्य (E-resource), मनुष्यबळ इ. बाबनिहाय आवर्ती व अनावर्ती तपशिल पुढीलप्रमाणे राहील.

एका शासकीय ग्रंथालयाचे ई-ग्रंथालयामध्ये रुपांतर करण्यास आवश्यकतेनुसार खालील बाबींचा समावेश करण्यात येईल.

अ.क्र.	साहित्याचा तपशिल	संख्या
१	सर्व्हर	१
२	संगणक संच	१०
३	ई-ग्रंथालय आज्ञावली (NIC कडून मोफत, सदर तरतूद AMC करिता)	१
४	प्रिंटर (All in one)	१
५	स्कॅनर (डिजीटायझेशनकरिता)	१
६	नेटवर्क व केबलींग	१० संगणकांचे नेटवर्क
७	टेलिफोन, ब्रॉडबैंड इंटरनेट कनेक्शन	१
८	बालविभागासाठी टॉईज, प्ले स्टेशन, फर्निचर व अन्य साहित्य (X-Box) इत्यादी	१ संच
९	डिजिटल साहित्याची खरेदी- त्यामध्ये टॅब, I-Pad, प्रोजेक्टर, सीडीज, हार्डडिस्क, डीव्हीडीज, पेनड्राईव्हज इत्यादी	१ ग्रंथालय
१०	संस्था सभासदत्व वर्गणी	१ ग्रंथालय
११	Online Resources Subscription	१ ग्रंथालय
१२	ई-ग्रंथालयासाठी आवश्यक फर्निचर	१ ग्रंथालय
१३	युपीएस (UPS)	१ ग्रंथालय
१४	वातानुकूलित यंत्रणा	१ ग्रंथालय
१५	Kindle (e-Book Reader) ई-ग्रंथालयाचे सभासद	ई-सभासद संख्येच्या १०%

❖ **कार्यपद्धती :-**

- आवश्यकतेनुसार संगणकाधारित साहित्य (Hardware) व आज्ञावली (Software) खरेदी करणे;
- आधुनिक तंत्रज्ञानयुक्त असे सर्वसमावेशक संकेतस्थळ (Website) अद्ययावत करणे;
- ग्रंथालयामधील उपलब्ध वाचनसाहित्याचा ग्रंथसूचीय डेटाबेस (Bibliographical Database) तयार करणे.
- ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध असलेले दुर्मिळ ग्रंथ (Rare Books), हस्तलिखिते (Manuscripts), नियतकालिके (Periodicals), वर्तमानपत्राची कात्रणे (Newspaper Clippings), स्वामीत्व हक्क (Copyright) संपुष्टात आलेले ग्रंथ इ. वाचन साहित्याचे डिजिटायजेशन करणे. त्यासाठी माहिती व तंत्रज्ञान कौशल्य प्राप्तमनुष्यबळाची नियुक्ती करणे;
- सार्वजनिक ग्रंथालयासाठी उपयुक्त विविध विषयांवरील ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील वाचनसाहित्याची वर्गणी (Subscription) भरणे व खरेदी करणे.

- वर्गणी भरुन घेतलेले ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील वाचनसाहित्य संकेतस्थळाच्या वा ग्रंथालय कार्यालयातील Wi Fi/ Bluetooth माध्यमातून गरजू वाचकांना उपलब्ध करुन देणे. त्यासाठी उपलब्ध असलेल्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे.
- वाचकांना ई-ग्रंथालयाचा वापर (Access) करण्याकरिता ई-ग्रंथालयासाठी सुधारित सभासद फी आकारण्यात येईल, अशा सभासद वाचकांसाठी फी आकारणी ग्रंथालय संचालनालय अधिनस्त कार्यालयांत एकसमान राहिल. अशा प्रत्येक वाचक सभासदांना युजर आयडी (User Id) आणि पासवर्ड (Password) तसेच ई-वाचनसाहित्य दिले जाईल.
- ग्रंथालयात आलेल्या व ई-ग्रंथालयाची सभासद फी भरलेल्या वाचकांना ग्रंथालयात संगणक व इंटरनेटच्या सहाय्याने विहित केलेल्या कालावधीमध्ये ई-वाचनसाहित्य (E-resources) पाहता येईल, अशी व्यवस्था करणे.
- ग्रंथालयामध्ये काम करणाऱ्या अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना ई-ग्रंथालय विषयक सेवेचे प्रशिक्षण देणे.

❖ ई-ग्रंथालयाद्वारे देण्यात येणाऱ्या सेवा :-

- शेअर्ड कॅटलॉगिंग (Shared Catalogue) :-** या सेवेमुळे ग्रंथपालांना वेगवेगळ्या डिजिटल ग्रंथालयांमध्ये उपलब्ध तालिकांची माहिती वापरणे शक्य होईल.
- वेब ओपॅक (Web-Online Public Access Catalogue) :-** या सेवेचा उपयोग करुन विविध ग्रंथालये आणि माहितीकेंद्रांची यंत्ररूप तालिका (Machine Readable Catalogue) इंटरनेट वेबच्या माध्यमातून उपलब्ध केली जाऊ शकते.
- आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा (Inter Library Loan Services) :-** विविध वाचकांच्या वाचन गरजांचे समाधान करण्यासाठी ही सेवा उपयुक्त आहे. या सेवेमध्ये एक शासकीय ग्रंथालय दुसऱ्या शासकीय ग्रंथालयांना जाळ्यांच्या माध्यमातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेवीच्या स्वरूपावर सेवा पुरविते.
- रेफरल सेवा (Referral Services) :-** या सेवेमध्ये ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध नसणाऱ्या माहितीसाठी जेथे माहितीची उपलब्धता असते अशा स्रोतांचा संदर्भ दिला जातो.
- प्रचलित जागृत सेवा (Current Awareness Services) :-** या सेवेमुळे ग्रंथालयातील नवीन ग्रंथांची, नियतकालिकांची, पेटंट्सची, मानकांची, दृकश्राव साधनांची यादी वाचकांच्या निदर्शनासाठी अंतर्गत वेबवर प्रदर्शित केली जाते.
- माहितीची निवडक प्रसारण सेवा (Selective Dissemination of Information Services):-** या सेवेचा उपयोग वाचकांच्या मागणीनुसार ई-मेलच्या माध्यमातून माहिती गरजांचे एकत्रिकरण केले जाते आणि वाचन गरजांचे पृथकरण करुन ई-मेलच्या माध्यमातून संपर्कही केला जाऊ शकतो.
(Ask the Librarian)

ग्रंथालय संचालनालय व अधिनस्त कार्यालयांचे आधुनिकीकरण व ई-ग्रंथालयांमध्ये रुपांतरीत करण्यासाठी योजनांतर्गत मंजूर करण्यात आलेल्या खालील लेखाशीर्षामधून खर्च करण्यात यावा.

मागणी क्र. डब्ल्यू,४

२२०५, कला व संस्कृती,

१०५, सार्वजनिक ग्रंथालये, पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना

(०३) मध्यवर्ती, जिल्हा व तालुका ग्रंथालयांना सहाय्य

(०३) (०८) ग्रंथालय संचालनालय आणि सहाय्यक ग्रंथालय संचालक यांच्या

कार्यालयांचे संगणकीकरण (२२०५ ३०५४)

१७, संगणक खर्च

२१, सामग्री व पुरवठा

३१, सहाय्यक अनुदाने (वेतनेत्तर)

५२, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री

राज्याचे एक शिखर ग्रंथालय म्हणून राज्य मध्यवर्ती ग्रंथालय, मुंबईची एक स्वतंत्र ओळख आहे. भारताचे पश्चिम विभागीय केंद्र म्हणून मान्यता असल्याने येथे देशात प्रकाशित होणाऱ्या मराठी, हिंदी व इंग्रजी साहित्याचे जतन व संवर्धन करण्यात येते. Delivery of Books Act आणि Press and Registration of Books Act अंतर्गत ग्रंथभेटी दाखल येत असतात. त्यासाठी राज्यस्तरीय योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे स्वतंत्र लेखाशीर्ष मंजूर करण्यात आलेले आहे. त्यामधून राज्य मध्यवर्ती ग्रंथालयाच्या ई-ग्रंथालयाचा खर्च करण्यात यावा.

मागणी क्र. डब्ल्यू - ४,

२२०५, कला व संस्कृती,

१०५, सार्वजनिक ग्रंथालये, पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना

(०३) (०९), राज्य मध्यवर्ती ग्रंथालयामध्ये संगणकीकृत ग्रंथालय सेवा (२२०५ ३०६३)

१७, संगणक खर्च

३१, सहाय्यक अनुदाने (वेतनेतर)

ग्रंथालय संचालनालय व अधिनस्त कार्यालयांचे आधुनिकीकरण व ई-ग्रंथालयात रुपांतर करणे या योजनेंतर्गत खरेदीची प्रक्रिया उदयोग ऊर्जा व कामगार विभागाच्या शासन निर्णयानुसार आणि उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाच्या शासन निर्णय क्र. मराग्रं २५११/प्रक्र २३५/२०१५/साशि ५, दि. १९/०१/२०१६ अन्वये ग्रंथालय संचालनालयासाठी गठीत करण्यात आलेल्या राज्यस्तरीय खरेदी समितीच्या मान्यतेने तसेच विहित पद्धतीचा अवलंब करून करण्यात यावी.

प्रत्यक्ष प्रकल्पाची अंमलबजावणी करीत असताना विभागाने माहिती व तंत्रज्ञान विभागाचे अभिप्राय घेवून कार्यवाही करणे आवश्यक राहिल.

सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाच्या व वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र १४३/व्यय ५, दि.०६.०२.२०१७ च्या मान्यतेने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१७०३०८११४९१९१४०८ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(पा. म.ताकटे)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय मुंबई
३. मा. वित्त मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
४. मा. मंत्री, (उच्च व तंत्रशिक्षण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई
५. मा. राज्यमंत्री, (उच्च व तंत्रशिक्षण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई
६. मा. मुख्य सचिव यांचे स्वीयसहाय्य, मंत्रालय मुंबई
७. मा. प्रधान सचिव उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग यांचे स्वीयसहाय्य, मंत्रालय मुंबई
८. महासंचालक माहिती व जनसंपर्क विभाग, मंत्रालय मुंबई (व्यापक प्रसिध्दीसाठी)
९. महालेखापाल, (लेखापरिक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र मुंबई/ नागपूर
१०. नियोजन विभाग / वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
११. ग्रंथालय संचालक, ग्रंथालय संचालनालय, मुंबई

१२. सर्व उपसचिव, (उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग) , मंत्रालय, मुंबई
१३. सर्व सहाय्यक ग्रंथालय संचालक
१४. सर्व जिल्हा ग्रंथालय अधिकारी
१५. निवड नस्ती